

Etnicitás és modern nemzetek*

A nemzetek kialakulásának domináns modernista modelljei fölöttébb hiányosak. Hajlamosak összemosni a nemzetet a nemzetállammal, a nemzeteket homogén társadalmaknak tekinteni, és mindkettőjüket egy lineáris racionalizációs folyamat eredményeként értelmezni. Ezzel szemben a nemzetek a modernitást strukturáló, dinamikus történelmi közösségek. John Armstrong és Anthony Smith meglátásaira építve jelen tanulmány a modern nemzet etnikai jellegét hangsúlyozza, kimutatva, hogy a nemzetek fel-felújuló - a társadalmi változások követelésének repertoárját szolgáltató - kulturális konfliktusok eredményei, valamint hogy a nemzeti identitások társadalmi és politikai súlya jelentősen változott. Ennélfogva a tanulmány megkísérli túlhaladni a nacionalizmus modernista elméleteinek gyengeségeit, és megvilágítani a nemzeti identitás és globalizáció viszonyának sokat vitatott kérdéseit.

A modernista paradigma és hiányosságai

Amint azt számos elemző kimutatta, a nemzetek Janus-arcúak: egyrészt az ôsi (gyakran imaginárius) etnikai múlt felé fordulnak; másrészt a jövőre irányulva a kollektív autonómia és a haladás jegyében mozgósítják a néptömegeket (Nairn 1975). Az elfogadott értelmezések többsége az ôsi (etnikai) közösségekkel való kontinuitás nacionalista állításait, azokat mitikusaknak tekintve utasítja el (Kedourie 1960; Gellner 1964, 1983; Hobsbawm 1990; Breuilly 1996). A nemzetek - állítják - alapvetően különböznek az etnikai csoportoktól, melyek kvázi-családi, a közös eredet mítoszai, a közös történelemtudat és egy megkülönböztethető kultúra által összetartott csoportok. A nemzetek mindenképp "racionális" politikai szervezetek, és, bár szelektív módon használhatnak etnikai szimbólumokat, ezek inkább díszítőelemeknek és nem valamilyen lényeg kifejezésének tekintendők (vö. Hutchinson 1994, 1. feje).

A modernista perspektívából nézve a nemzetek a modernizáció vagy racionalizáció folyamán, csakúgy, mint a bürokratikus állam, az ipari gazdaság vagy az ember autonómiájának szekuláris elgondolásai. A nyelvi és kulturális sokféleséggel, a változó vagy nem összefüggő területi kötelékekkel, a tartós társadalmi és területi rétegződéssel jellemezhető heterogén, dinasztikus és vallási elvek által legitimált politikai alakulatok (birodalmak, városállamok, teokráciák) premodern világa állítólag átadja helyét a nemzetállamok modern világának. Ezek az interpretációk a nemzetek négy fő jellemzőjét hangsúlyozzák. A nemzetek

- az önálló, univerzális állampolgársági jogok által összetartott - népszuverenitásmékkal átítatott - állam létrehozásában megvalósulásra törekvő szekuláris politikai egységek (Gellner 1964, 1983; Breuilly 1982; Anderson 1893; Hobsbawm 1990);
- konszolidált területek, melyeknek határait egy központi, a terület lakossága fölötti erőszak-monopóliummal rendelkező állam ellenőrzi (Gellner 1964; Hobsbawm 1990);
- a korábbi társadalmi formációkhoz képest kulturálisan homogének, s ez az általában sztenderd nemzeti nyelvű és nyomtatott kultúra (print-culture) alapul szolgál egy idegenekből álló, mobilis, kiterjedt és szociálisan differenciált ipari társadalom számára (Gellner 1964, 1983; Anderson 1983; Calhoun 1994);
- egy olyan, noha szakaszaiban különböző, lineáris folyamat eredményei, amely a tizenkilencedik század folyamán fokozatosan egységes állami és piaci társadalmakba integrálta a különböző régiókat és társadalmi rétegeket (Gellner 1964, 1983; Hroch 1985; Hobsbawm 1990).

A modernista elméletek szerint a nemzeti modell Nyugat-Európa sajátosságaiból adódóan keletkezett, a kormánypolitikák, a kereskedelmi fejlődés és a nyelvi különbségek a későközépkortól a korai modern korig tartó interakciójának szándékolatlan melléktermékeként. Dinasztikus burkából az amerikai és francia politikai, illetve az angol ipari forradalommal tör ki, hogy a modern politikai közösségek ideológiai keretévé váljon. Noha Gellner szerint globális elterjedése egyetemes modernizációs folyamatok eredménye, mások ezt nyugat-európai, imperialista hódítással vagy annak fenyegetésével kiváltott kényszer eredményének tekintik (Tilly 1975; McNeill 1986).

Az ilyen interpretációk általában globalizációs nézőpontokkal társulnak, melyek a nemzetet a hagyományos lokálizmus és globális összefüggések közötti átmeneti formának tekintik. Az etnicitást mint az "egyszerűbb", "pre-

politikai" társadalmak vagy a létező államok általi asszimilációra ítélt marginális csoportok jellemzőjét utasítják el. Hobsbawm (1990, 6. fej.) például elismeri a jelenkori etnikai ébredések létét, de ezeket a romboló társadalmi változásokra adott irracionális és időleges reakciókként értelmezi, melyek nem képesek a jövő kihívásaira válaszolni. A politikai, katonai, gazdasági és kulturális integráció léptékének további növekedésével, valamint a tömeges belső migrációkkal a nemzeti szuverenitás a múlté lett, és a jövő a regionális és globális intézményeké, mint az Európai Unió vagy az ENSZ (Tilly 1975; McNeill 1986; Hobsbawm 1990).

Ezeket az értelmezéseket nem lehet könnyedén elutasítani. Elődeikhez képest a tizenharmadik század utáni nemzetek kétségtelenül megkülönböztető társadalmi, gazdasági és politikai jegyekkel rendelkeznek. A központosító államok valóban nagy szerepet játszanak kialakulásukban és fennmaradásukban; az államközi rendszer, ahogyan az globálisan kialakult, ugyancsak konstitutív tényező, mely egyszerre helyezi nyomás alá a kisebbségi populációkat, és készíteti őket arra, hogy saját állami keretet keressenek maguknak. Ám a nemzetek újszerűségére és a "modern" szervezési formák létrejöttükben játszott szerepére helyezett hangsúly számos ponton gyengíti az elméletet, amelyek együttesen a magyarázat belső elégtelenségeit sejtetik.

Először is a nemzet állami jellegének hangsúlyozása nem képes megmagyarázni az etnikai mozgalmak erejét, melyet azok az állam - gyakran háborús vereségek utáni - válságai idején tanúsítanak, újjászervezve a politikai közösséget, újradefiniálva annak területi határait, kulturális jellegét és állampolgárság-felfogását. Mivel ezek a mozgalmak mind a domináns nemzetiségek (pl. oroszok), mind a kisebbségek (pl. baszk vagy katalán) körében jelentkezhetnek, az etnicitást nem lehet mint reziduális vagy reakciós magyarázó elvet lefokozni. Az etnicitás lényeges szervezőelv a jelenkori politikában, mely nem önmagában a hatalomra irányul, hanem annak a közösségnek a kötelékeire és morális tartalmára, melyek fölött a hatalmat gyakorolják. A modernista politika szintén foglalkozik az identitás kérdésével, ám ezt az egyetemes egyenlőség, valamint az önmagát a "racionális" intézményeken és a "tudományos állam" (scientific state) által biztosított elvont szabadságokon keresztül megvalósító ember felvilágosodás kori normái szerint gondolja el.

Az etnicitás központi szerepet tulajdonít az eredet, az emlékezet és egy, a jelen problémái számára megoldásokat kínáló "használatos múlt" visszaszerzése kérdésének. A nacionalista mozgalmak gyakori következménye a premodern intézmények és értékek megerősítése, különösképpen a vallásiaké, melyek újradefiniálják a modern államot és az állampolgárság-meghatározásokat. A kora huszadik századi gael ébredés Írországból például egy konzervatív, rurális katolikus ethosz, egy független nemzetállamban való intézményesüléséhez vezetett, és hosszú időre biztosította az írországi társadalompolitika sajátos jellegét, hatékonyan megtiltva a válást, fogamzásgátlást és abortuszt (Hutchinson 1987, 9. fej.)

Az etnikai ébredési mozgalmak elemeit képezik a korábbi, premodern ébredési mozgalmakra és az azokat kiváltó válságokra való hivatkozások. A párhuzamosságok és hasonlóságok tagadása helyett a kutatóknak meg kellene vizsgálniuk, hogy vannak-e a történelemben visszatérő, a premodern-modern választóvonalán átnyúló, etnikai mozgalmakat kiváltó tényezők. A középkorral foglalkozó történészek az állandó angol támadásokkal szembeszegett skótt állításra hivatkoztak, mely szerint külön történelmi eredetüket és politikai függetlenségüket az 1320-as Arbroath Nyilatkozat biztosítja (Reynolds 1997, 273-75.)

Másodsorban, noha a modernisták tudatában vannak a regionális és egyéb különbségeknek, a kulturális homogenitásra összpontosítva nem tudják alátámasztani azon állításukat, miszerint a legtöbb nemzetet az egymással versengő szimbolikus rendszereket és politikai projekteket eredményező inherens kulturális különbségek mozgatják. Jól is mertek az egymással rivalizáló, kora tizenkilencedik századi oroszországi nyugatos és szlavofil, a francia forradalom utáni republikánus és kleriko-legitimista, vagy a tizenkilencedik századi norvég *Landsmal* és *Riksmal* mozgalmak. Ezek a különbségek gyakran vissza-visszatérő konfliktusokhoz vezetnek, melyek során megkísérik újradefiniálni a modern nemzet örökségét, domináns régióit, nyelveit, társadalmi berendezkedéseit és külpolitikáját. Oroszországban a szlavofilok elutasították Nagy Péter állami bürokráciájának örökségét és fővárosát, Szentpétervárt, és helyette a paraszti közösséget, a cári rendszert és az ortodox egyházat eszményítették, míg ellenfeleik, kétségekkel tekintve országuk erőforrásaira, hagyományos intézményeiket a fejlett nyugati ipari középosztály társadalmi intézményeivel szerették volna helyettesíteni. (Thaden 1964.)

Harmadsorban, a nemzet kialakulásának végső pontját egy szuverén, egységes és homogén társadalom létrejöttében meghatározó modernista álláspont fölöttébb problematikus. Nem foglalkozik az "érett" nemzetállamoknak a kifejezetten nemzeti normák által irányított társadalmi szférák területén mutatott különbségeivel (l. az angolok [és britek] által felvállalt liberális gazdaságot, illetve List nézeteinek népszerűségét a tizenkilencedik század végi Németországban). Nem veszi figyelembe a nemzeti és birodalmi, regionális, vallási és osztályidentitások közötti, az

egész modern kort jellemző ingadozásokat (Connor 1990). Eugene Weber (1976) elemzése az 1870-es évek regionalizmusának erősségéről a francia nacionalizmus erejének a forradalmi háborúk óta tartó hanyatlását sugallja. Végül ez a megközelítés figyelmen kívül hagyja az egyedi nemzetállamok hatalmának változásait a nemzetközi szövetségekkel és piacokkal szemben a tizenkilencedik és huszadik század folyamán. Nagy Britannia szinte az egész tizenkilencedik században világhatalom tudott maradni, részben az európai szubkontinens domináns nagyhatalmával szembeni koalíciók létrehozásában mutatott ügyességének köszönhetően.

Az előbbieken ismertetett gyengeségeknek tulajdoníthatóan ezek az elméletek nem tudják kielégítően megmagyarázni a világ nagy részén végigsöprő mai nemzeti ébredési mozgalmakat. Sőt, mivel ez a nemzeti differenciálódás a népek állítólagos globális homogenizálódásával párhuzamosan zajlik, a nemzeti és nemzetfölötti szervezetek lehetséges formái összehangolásának egy árnyaltabb megközelítésére van szükségünk annál, amely a nemzet meghaladását tételezi.

Ennélfogva meg kellene vizsgálnunk a nemzetek kialakulásának egy alternatív modelljét, amely a nemzetet egy, az államhoz csak lazán kötődő kvázi-rokonsági csoportként tételezi, és amely az államnak a lakosságot ellenőrző hatalmát korlátozottnak és változóknak tekinti. Ennek a modellnek kifejezetten foglalkoznia kell a nacionalizmus epizodikus jellegével, és azzal a képességével, hogy szenvedélyes államellenes vagy államot támogató identifikációkra késztesse, egy olyan közös történelmi identitástudatra alapozva, mely képessé teszi a lakosságot a végzet legyőzésére. Emellett a nemzetek etnikai alapjaira koncentrálni figyelembe vehetjük Fredrik Barth meglátását (1969), miszerint a belső változatosság összefér a stabil etnikai identitással, és megvizsgálhatjuk a visszatérő kulturális konfliktusok funkcióit. Végül megérthetjük az etnikai-nemzeti lojalítások és egyéb kötődések összeférhetőségét.

Felújuló nemzeti ébredések

Modernista nézőpontból a nacionalizmus valójában a "modernitással", valamint az univerzalista tudományos normákat, a népszuverenitást, egyetemes állampolgárságot és gazdasági fejlődés elveit magáévá tevő politikai társadalmak kialakításával összefüggő mozgalom. A kultúrnacionalisták érdeklődése az aranykorok és a korábbi generációkkal való kontinuitás fenntartása iránt maradiként és pusztán szentimentalizmusként tűnik fel. Ahogy Ernest Gellner (1996) mondaná, a nemzeteknek nincsenek az ősidőkkel összekötő köldökzsinóroik.

Viszont a kollektív identitás kérdései igen jelentősek. A kultúrnacionalista értelmiség - történészek, művészek, filológusok, oktatók, újságírók, vallási és társadalmi reformerek - "újjáteremtette" és elterjesztette a német, ír, lengyel, finn, cseh, zsidó nemzeti identitást az ellenséges államok asszimilációs törekvése ellenére. Elsőrendű feladatuknak a nemzet egyedi karakterének térben és időben való meghatározását és egy morális és szociális újjászületés elindítását tekintik. Támadják a társadalmi és politikai elitet, akik "cserbenhagyták" a nemzetet. Noha általában kevesen vannak, válságos időkben a kollektív identitás olyan sémáit szolgáltatják, amelyek szélesebb társadalmi mozgósításra alkalmasak (Hutchinson 1987).

A nacionalizmus kutatói igen gyakran túlbecsülték az állam eleve adottságát, illetve azt a képességét, hogy célokat határozzon meg lakosságának, és uralkodni tudjon fölötte. Ezen interpretációk egyik tévedése az úgynevezett modernizációs folyamat túlzottan koherens értelmezésében jelölhető meg. E modell szerint a népelemek mindinkább mozgósítva vannak (létező vagy megvalósítandó) nemzetállam támogatására, és amint az megvalósult, a nemzetállam egységes társadalomként működik, a központból irányítva a fejlődést. Miként arra Michael Mann (1986, 1. fejelet) rámutat, vissza kell utasítanunk a társadalmak ilyenszerű egységes modelljeit: a történelem során a népelemek egymást átfedő és versenyben levő, különböző kötődésekkel és intézményekkel rendelkező, illetve eltérő ütemben, előreláthatatlan módokon fejlődő, politikai, katonai, gazdasági erők és ideológiai tényezők szövevényében élnek.

A modernkor államait, régi birodalmakat és tényleges nemzetállamokat egyaránt, időről időre előreláthatatlan események rázták meg, vagy éppen számolták fel: háborúk, gazdasági válságok, migrációk és demográfiai változások, környezeti átalakulások és ideológiai kihívások. Ilyen körülmények között a kultúrnacionalizmus, a közösségi önszegélyezés és a társadalmi-politikai intézmények újjáteremtésének alulról jövő eszméi visszhangra találtak, különösen a tanult fiatalság körében, akik gyakran váltak az új rend élcsapatává.

A hagyományos és hidegháborúk államok felemelkedéséhez és bukásához, új geopolitikai térbe való áthelyeződéséhez, domináns és nem-domináns csoportok nemzeti kisebbségekké, illetve nemzetivé válásához, egyszersmind nagyméretű népességmozgásokhoz vezettek. Ez a földrajzi, demográfiai és státusz-mobilitás a politikai közösségek egymáshoz viszonyított folyamatos újradefiniálását követelte. Az első világháborút követően, miután

Lengyelország a 18. századi felszámolása után "visszanyerte" államiságát, keleti határai több mint 150 mérfölddel, nyugati határai pedig 70 mérfölddel nyugatabbra kerültek, elveszítve így a korábban kulturális központokként működő Lwow és Vilnius városokat Ukrajna, illetve Litvánia javára, ám egy német kisebbséggel "gazdagodva" (Pfaff 1993, 22.). Az egykori domináns kisebbségek - az új államokba, például a Csehszlovákiába és Lengyelországba került németek, illetve az egyszeriben nemzetállamuk határain kívülre, Románia, Csehszlovákia és Ukrajna területére kerülő és a nemzet egyharmadát képező magyarok - ellenérzése húsz év múlva végzetes következményekkel járt.

A transznacionális gazdasági forradalmak hullámai szintén átalakították a nemzetállamokon belüli régiók és osztályok státusát, és a nemzeti lakosságok közötti erőviszonyokat. Az 1870-es évek gazdasági válságai, a kialakuló agrár-világpiac általi fenyegetés a hagyományos európai földbirtokos-rendre nézve, egy jelentős, a militáns szocialista pártokhoz vonzódó, átpolitizált, képzetlen munkásréteg kialakulása a gyorsan fejlődő városokban, valamint a széleskörű zsidó migrációk radikalizálták az európai politikát. A demokratizálódást és a szocializmust birodalmi terjeszkedéssel kivédeni próbáló konzervatív faji nacionalizmus Németországban, Franciaországban, Nagy-Britanniában és Oroszországban előkészítette a terepet az első világháború kitöréséhez.

A felvilágosodás örökségéből és az ennek elhárítására törekvő vallásos kihívásokból megszülető nagy ideológiai mozgalmak elsöpörték az államhatárokat. Ezek a nemzetfölötti intézmények, mint például egyházak, forradalmi internacionálék, diaszpórák, nyomtatott és később műholdas médiák által terjesztett új szemléletek népeiségek és szomszédos államok közötti kulturális konfliktusokhoz vezettek. A bolsevik forradalom kitörése, valamint lehetséges hatása a munkaerő-piacra belépő nagyszámú leszerelt katonákra az első világháború után konzervatív nacionalista pánikot keltett Nyugat és Közép-Európa nagy részén. Hasonlóképpen a nyugati szekularizmus ellen fellépő iszlám újjáébredés, mely az iráni forradalomban csúcsosodott ki, nem csupán a muzulmán többséggel rendelkező államok politikáját alakította át (Juergensmeyer 1993), de széleskörű etnocentrikus reakciót szított az európai nemzetállamokban a muzulmán bevándorlók ellen, beleértve Franciaországot, ahol a jobb- és baloldali politikusok egyaránt a világi republikánus tradícióknak a militáns iszlám általi erodálásától való félelmüket fejezték ki.

Végül a váratlan természeti változások - betegségek, éhínségek, ökológiai rendellenességek, a termékenységi mutatók változásai - is bomlasztóan hatottak a népeiségek egymás közötti viszonyára. A 19. század közepén a brit kormány az írországi éhínség megelőzésében megmutatkozó tehetetlensége tartósan elidegenítette a római katolikus íreket a Nagy Britanniával való uniótól, és a fertőzőhordozó emigránsok ezreinek amerikai és brit városokba való vándorlása nativista reakciót robbantott ki. Hasonlóképpen a 1988-as pusztító örményországi földrengés felerősítette az örményeknek a szovjet állammal szembeni csalódottságát. A "szignifikáns másokhoz" viszonyított születési mutatók a nemzet jövője iránti félelmeket keltettek, és a rivális államok (pl. Franciaország és Németország), illetve az államokon belüli etnikai csoportok közötti feszültségeket (mint például a volt Szovjetunió orosz és közép-ázsiai népei között) felerősítették. Számítani lehet rá, hogy az éghajlati változások, beleértve az üvegházhatás által okozottakat, növelni fogják a feszültséget az olyan természeti erőforrások fölötti vitában álló államok között, mint a víz, ami központi helyet foglal el Izrael és Jordánia, illetve India és Banglades közötti konfliktusokban.

A modernkor megrázkódtatásai időszakonként aláásták a nemzeti identitás más identitásokkal szembeni autoritását, és az autonómia, illetve egy stabil és egyedi kollektív identitás visszaállítására törő nacionalista mozgalmakat váltottak ki. A felújuló történelmi ébredéseket a bizonytalanság legyőzésének, valamint olyan konkrét modellek fellelésének igénye vezérli, melyekkel újra meghatározhatók a közösségi célok és sorsmítoszok, illetve amelyek egyesíthetik és mozgósíthatják a népeiséget az újjászületés érdekében.

A nemzetiség, különösen egy megkülönböztető közösségi vallással összefonódva, részesül a szentségből, "ösiként", halhatatlanként és életadóként jellemezi azt a közösséget, amely a szülőföld apa- illetve anyaföldként való reprezentációiban és a föld termékenységének ünneplésében nyilvánul meg (Grosby 1995). A nemzethez való tartozás az egyén mulandó életének értelmét ígéri, egy "örökkévaló" nemzet történetében való részvétele által. Hívei szemében a nemzetiség előbbre való az államnál (mely pusztán egy emberi artifaktum). Az egyén elsősorban a nemzetnek tartozik hűséggel, és az állam megszűnése nem számolhatja azt fel. Sőt, mivel a nemzeti ébredések hívei a nemzetet, mint történelmének alanyát határozzák meg, mely megélt már válságos idôket, vereséget és szolgaságot, a nacionalizmus a közösségeknek a külsô csapásokon egy belsô szellemi világ ereje általi felülemelkedésre való képességét hangsúlyozza. A dán államot ért 1864-es nemzeti szerencsétlenség után, mikor Poroszország elfoglalta a déli Holstein és Schleswig tartományokat, a dánok "amit külsôleg elveszítettünk, azt határainkon belül nyerjük vissza" felkiáltással egy népi kulturális újjászületési mozgalmat indítottak, és nekiláttak pusztáik és mocsaraik megmûvelésének (Yahil 1992, 100-101.). A történelem tanulsága szerint, állítják a nacionalisták, a hagyományaihoz hû nemzet sohasem vész el. Ezek a meggyôzôdések a nemzeti közösség minden körülmények közötti megmaradását

szolgálják, ahogyan a szovjet iga alatti lengyelek esetében, akik arra emlékeztetnek, hogy noha kétszáz évig hatalmas birodalmak között osztották fel őket, nemzetük megmaradt és feltámadt.

A kulturális nacionalizmus lappangó erejét semmi sem illusztrálta jobban, mint a világ második szuperhatalma, a Szovjetunió szétesése a már létrejött és a jövőben alakuló nemzetállamokra, melyeknek programját föld alatt szervezkedő nacionalista értelmiségi csoportok dolgozták ki, nem is remélve, hogy azok még életük során megvalósulhatnak. Az Egyesült Államokkal való versengésből származó katonai nyomás, a gazdasági hanyatlás, a kommunizmus örökségéből való morális kiábrándulás és a gyakran etnikai kiválasztottság-tudattal is járó vallási érzések feltámadásának összjátéka szolgált a nemzeti felkelés melegágyául. Ám a hősi erőt és az önfeláldozás képességét a nacionalista "klérus" által oly féltékenyen őrzött mítoszok, szimbólumok és emlékek táplálták. A modern világban az ôsi emlékeket idéző nemzeti érzés az előreláthatatlan elleni menedéket szolgáltató hagyomány tudatát nyújtja. Egy sor, egymástól különböző fontos funkciót lát el, melyekre a népegeknek igényük van, de amelyeknek a felvilágosodás szekuláris, a "hűvös" észre, egyetemes normákra és hasznosságelvre alapozó doktrínái nem tudnak megfelelni.

Természetesen az etnonacionális ébredések e kiváltó okai - háborúk, bevándorlás, vallási és kulturális versengés és váratlan gazdasági válságok - nem szűkíthetők csak a modern korra, de fellelhetők az egész történelem folyamán. A közösségi lét e "belső" vagy morális dimenziójának fontosságát a zsidóknál jobban talán egyetlen csoport sem példázza. A zsidó állam végső szétzúzása (Kr. u. 70) és a nép szétszóródása után a rabbik a héber nyelvre alapozva újraépítettek egy zsidó identitást, és az irodalmi-vallási "újjászületés" központjában a *Midrash* és a *Mishna* (később a *Talmud*) állt. Moshe és David Aberbach (2000) elemzik azt, ahogyan a katasztrófával szembesülve a rabbik felvállalták egy megtört nép vezetését, vallási fogalmakkal adva értelmet a traumának, és kidolgozva a morális és rituális szabályok formáit, melyek az üldöztetések ellenére két évezredig megtartották a zsidó diaszpórát.

A Kr. u. 66-70-es zsidó felkelést és következményeit vizsgáló tanulmány különös érdeme, hogy azonosítja és mélyrehatóan elemzi a kulturális nacionalizmus egy ókori esetét, és számos eddig tárgyalt tényező működésére hoz példát. A szóban forgó esetben a központi tényezőt a szerzők egyrészt a Római Birodalom sokrétűségének egységesítését célzó közös szokások (a császár imádata) bevezetésében látják, másrészt a rómaiaknak az ellenálló csoportokkal szembeni gyanakvásában, különösen a perzsa riválisához közeli stratégiaiul fontos területeken. Ehhez kapcsolódik a kozmopolita hellének és zsidók közötti, demográfiai nyomások által is élesebbé tett ideológiai háború a birodalom "lelke" fölött, amelynek egy antiszemita tradíció kialakulása és a rabbinikus judaizmus kidolgozása és kikristályosodása (Aberbach & Aberbach 2000, Első rész, 3. és 4. fejezet) lett a következménye.

A tanulmány e korai kulturális nacionalizmus innovatív és radikális jellemzőit hangsúlyozza, beleértve a közösség egy alternatív vízióját mint a fennálló hatalom bírálatát, egy új, rabbinikus vallási és közösségi vezetés létrejöttét, és a nemzeti eszme terjesztését szolgáló új kulturális formák és stratégiák kialakulását (i. m. Második rész, 3. és 4. fejezet.) Ezen elképzelés kialakulásának felvázolásában a tanulmány elemzi a zsidóságon belüli osztály- és státuskülönbségeket, különös tekintettel a hellenizáló és kollaboracionista felső és a radikálisabb "alsó" papságra (i. m. Első rész, 3. fejezet.). Júdea hagyományos monarchikus intézményeinek összeomlásával és a Templom főpapjainak hitelvesztésével a rabbiknak, akár a bibliai prófétáknak, össze kellett békíteniük egy traumatizált közösség kiválasztottság-tudatát az őket ért szerencsétlenségekkel. A tanulmány a *Haggada* paradox és helyenként enigmatikus szövegeivel illusztrálja e zavarodottság-érzést; a korábban a szóbeliségben létező tudás lejegyzésének radikális következményeit; a közösség stabilizálására és megtartására a vallási törvény kidolgozására és kodifikálására tett kísérletét; valamint a történelem által talán elsőként feljegyzett, minden osztályra kiterjedő oktatási rendszer felállítását (i. m. Második rész, 4, 5, 8. fejezet.)

Itt ismét párhuzamokat találhatunk számos modern nemzeti ébredési mozgalommal, amelyekben az alsó, a néphez közel lévő papság fontos intellektuális és mozgósító szerepet játszott, szemben az "idegen" hatalommal megbékélt vagy egyenesen megelégedett, és ezáltal bemocskolódott egyházi feljebbvalóikkal. A modern Görögországban ez a vallási réteg támogatta, szemben az Ortodox Patriarchátus ökumenikusabb szellemiségével, a törökök elleni függetlenségi harcot. A késő tizenkilencedik századi Írországban az ír katolikus papok helyi és országos szinten egyaránt aktívan részt vettek a gael nemzeti mozgalomban, melynek egyik célpontját épp az egyháznak az ír társadalom angolosításában való részvétele képezte. Ez csak két példa a sok közül, melyek magukban foglalják az alsó papság *Bernacina* mozgalomát a késő tizenkilencedik századi szlovák területeken, a lutheránus papok Grundtvig-mozgalomát a tizenkilencedik századi Dániában, és a tizenkilencedik századi indiai *Arya Samajt* (Hutchinson 1999.) Mindezek a mozgalmak a vallási és nemzeti megújulást tűzték ki célul; vezetőik magasán képzett, meritokrata teljesítmény-központú egyének voltak; és egy képzett, művelt és önfenntartó világi közösség megteremtését célozták. Ám meg kell jegyeznünk, hogy jóval a nyomtatás elterjedése előtt, ami Benedict Anderson (1983) szerint előfeltétele

a nemzet elgondolása lehetőségének, az ókori zsidók kialakítottak egy intellektuális arisztokráciát, egy nyomtatott kultúrát (culture of the book) és a közösség számára való hozzáférhetősége tekintetében alapjában véve demokratikus oktatási rendszert. Az általuk újjáteremtett zsidó identitás túlélte kétezer évet, méghozzá egy gyakran egymástól elkülönült diaszporákban élő és üldözött, ôsi szülőföldről száműzött közösség identitásaként is.

A Róma elleni zsidó felkelésnek ez az alapos elemzése rá kell hogy ébresszen annak lehetőségességére, hogy a tizennyolcadik század utáni nacionalizmusok az etnikai felemelkedések és hanyatlások az egyetemes történelem jóval régebbi ciklusainak modern manifesztációi. John Armstrong (1982) és Anthony Smith (1986) két mélyreható tanulmányban egy olyan etnoszimbolikus modellt dolgozott ki, mely a *longue durée* tartamában értelmezi a nemzetet és a nacionalizmust. Ellentétben a modernistákkal, az etnicitás és nemzetiség magjának mítikus, szimbolikus és kulturális jellemzőire összpontosítanak. Az etnikai és nemzeti mozgalmak elsôrendû feladatuknak tekintik a célok és jelentések újratermelését, és az általuk kialakított mítoszszimbólum-komplexumok központi jelentőségük az etnikai közösségek századokon keresztül való kontinuitásának biztosítása szempontjából.

A tanulmányok által tárgyalt tényezőket nem érinti a premodern és modern korok közötti választóvonal. Az államközi háborúk megerősítették a közösségek szignifikáns "mások"-kal szembeni különbözőség-érzetét. A fővárosok alapítása, az állam központosításának részeként, építészetük által tartós kollektív jelentéseket meghatározó és terjesztő szimbolikus központok létrehozását jelentette. A népségeken belüli különböző vallások kikristályosodása etnikai kiválasztottság-tudatokat szült, és a különböző népi irodalmi nyelvek kialakulása hozzájárult a közösségi emlékezetek intézményesítéséhez. A gyarmatosítások vagy a szülőföldről való nagymértékű szétszóródások a szeretett szülőföld által ihletett etnonacionális geneziseket és etnikai ébredéseket szültek.

Természetesen a premodern és modern nemzeti ébredések különbségeitől nem tekinthetünk el. A modern világban a nacionalizmus kétségkívül világi: fő képviselői humanista értelmiségiek; világnézetét még a vallási reformerek céljait és elgondolásait is meghatározó romantikus historicizmus hatja át; fő támogatói és vezéralakjai a professzionális értelmiségből kerülnek ki; és kérdésfelvetése teljesen evilági. A cionista nacionalizmus jellegét jelentős vallási erők határozták meg, ám egy Ahad Ha-am vagy Bialik kultúrnacionalizmusa, noha a múltra alapozott, teljesen más jellegű volt, mint annak ôsi formái. A modern cionistáknak szakítaniuk kellett a zsidó közösség korábbi, vallásos felfogásával, melyhez az európai gettók képzete társult. A nacionalistáknak az állampolitikához kell folyamodniuk, hogy etnikai érzéseket ébresszenek, hogy a mindennapi élet lényeges szféráiban intézményesítsék azt, és hogy kiépítsék a külső vetélytársakkal szembeni védőbástyákat.

Mindazonáltal az elemzés azt sugallja, hogy a premodern és modern társadalmak lényeges különbségei ellenére a hagyományos kulturális repertoárokat (mítoszokat, szimbólumokat és emlékezetet) erős intézmények "viszik át" a modern korba (államok, egyházak, hadseregek), és azért élednek újra vagy fejlődnek tovább, mert a népesség fizikai és szimbolikus létét időről időre hasonló fenyegetések érik. A szomszédos hatalmakkal folytatott ismétlődő háborúk, különösképpen a határvidékek (németek, lengyelek), a nagy kereskedelmi útvonalak által átszelt területek vagy a birodalmak ütközőzónái lakosságai esetében az áldozatiság nyelvezetét alakítják ki későbbi harcok nemzedékek ösztönzésére. Az ír, orosz és görög nacionalisták saját egyediségüket bizonyítani kívánó törekvéseik részeként a szomszédos népségekkel való hosszú távú vallási versengés által eredményezett vallási szimbólumokkal, szakrális központokkal és kollektív küldetésstudattal azonosultak. A kortárs angol nacionalisták, az Európai Unióba való betagozódásuk elleni harcukban, a közjogi tradíciókban megtestesülő angolszász szabadságjogok nyelvét használják, akárcsak az európai abszolutisztikus modellek ellen a helyi parlamentáris hagyományok nevében fellépő Stuart-kori jogászok.

Sok kérdés vár még rendszeres tisztázásra e téren. Mennyire fontos az ilyen mítoszok tartalma az illető csoport jellegét meghatározó, határképző funkcióján túl (vö. Connor 1992.)? Hogyan és mekkora időtartam alatt épülnek fel a nemzeti identitások magjai? Milyen mértékben szabják meg a domináns régiók meghatározását? Mennyiben alakítják ezek a "mag"-identitások a nemzetek és nemzetállamok modern politikáit, még akkor is, amikor a már eltűnt csoportok értékeire épülnek? Adottak lévén a modern nemzetek és a korábbi közösségek közötti (gazdasági, ideológiai, politikai, területi) diszkontinuitások, szükségesnek tartjuk annak a kérdésnek az alapos megvitatását, hogy hogyan és milyen mértékben lehet és kell etnicizálni a modern államokat és társadalmakat. Hogyan viszonyulnak az etnikai értékek az állampolgáriakhoz?

Szemléleti konfliktusok

Amennyiben az etnicitás ôsi eredetet feltételez, minden etnikai közösségben a leszármazás, hiteles történelem, kultúra és terület konkurens értelmezései élnek. Ezek a viták nem azonosak a viszonylag új nemzeti projektek átmeneti

problémáival, mert számos "hagyományos" nemzetet rivális szimbolikus és politikai elképzeléseket szülő kulturális különbségek osztanak meg. A területek, kulturális szimbólumok és gazdasági erőforrások fölötti újraéledő "külső" harcok, valamint a "belső" viták a nemzetek kialakulásának meghatározó jellemzői. A nemzetek ugyanis földrajzilag mobilisak (lásd pl. a lengyeleket), és a régiók, egyházi és világi intézmények, osztályok és státuscsoportok egyensúlya állandóan felborul. Egy homogenizálódási folyamatot feltételezni annyit jelent, mint figyelmen kívül hagyni a kulturális harcok jelentőségét a nemzetek kialakulásában.

Számos országban lehetünk tanúi rivális nemzetfelfogások kialakulásának és kidolgozásának (l. Smith 1984; Hosking és Shöpflin 1997.). Oroszországban az ország sajátos ortodox hagyományait védelmező szlavofilok és a nyugat-európai modelleket követő nyugatosok tizenkilencedik században kezdődött versengése máig tart. Franciaországban a republikánusok és kleriko-legitimisták vitája a francia forradalom óta különböző formákban tér vissza, leglátványosabban Le Pen Nemzeti Frontjának az Ötödik Köztársaság elleni kampányaiban. Norvégiában a *Landsmal* norvégot támogató vidéki "nyugat" és az Oslo-dominálta, *Riksmal* norvéggal azonosuló kelet nyelvi ellentéte a tizenkilencedik század közepétől máig húzódik.

Jelentős kérdések vetődnek itt fel. Hogyan magyarázhatók meg az ilyen mélyen gyökerező és tartós konfliktusok, és milyen kérdések képesek polarizálni a különböző társadalmakat? Milyen következményekkel járnak ezek a konfliktusok: alternatívákat biztosítanak a társadalom számára, vagy leszűkítik a választási lehetőségek számát a csoportok polarizálásával? És mi akadályozza meg, hogy a társadalom összeomlásához és polgárháborúkhöz vezessenek?

Meg lehet kísérelni reduktívan megmagyarázni a kulturális különbségeket, az új csoportok hatalmi harcának hegemónikus stratégiáihoz kapcsolva az új szimbolikus repertoárok kialakulását (Hobsbawm 1983). Ám a kulturális megoszlások gyakran megelőzik a modern kort, és egy sor osztályalapú csoportok mátrixaként szolgálnak. A francia republikánusok neoklasszikus eszméi a frank arisztokrácia által szolgáskorba hajtott római-gall nép régebbi eszméire hivatkoztak, valamint a republikánizmus a liberális, szocialista és kommunista elgondolásokat ihlette. Az oroszországi szlavofil és nyugatos viták korábbi megoszlásokra vezethetők vissza. Noha a tizenkilencedik századi viták a nemesség körében robbantak ki, mindkét álláspont tovább árnyalódott, annak érdekében, hogy más társadalmi csoportok támogatását is megnyerje. Valójában ezek szolgálták a szocializmus rivális elgondolásainak alapjait: az egyik (a marxi) a nyugat-európai urbánus iparosodásra összpontosított, míg a másik (a népi forradalmi) egy, a vidéki kömmün intézményeire alapozó egyedi orosz út lehetőségességét hangsúlyozta.

A rivális pozíciók radikálisan különböző nézeteket vallanak a politikum szerkezetéről, a társadalmi csoportok státusáról, a régiók, a vidék és a város egymáshoz való viszonyáról, a gazdaság-, a társadalom- és a külpolitikáról. Ezek az elgondolások gyakran a régiók örökségéhez és világnézetéhez való mély kötődést tükröznek, mint például Görögországban, Kínában vagy Ukrajnában. Ukrajnában mély kulturális szakadék választja el az ukrán nyelvet, európai orientációt és Oroszországgal való radikális szembenállást propagáló nyugati részt az Oroszországgal közös eurázsiai ortodox örökségét vállaló keleti résztől (Smith et al. 1998, 2. fej.). Kínában a nemzet vidéki, paraszti, xenofób, autarchikus és mandarin nyelvjárásban artikulált felfogásával egy déli, decentralizált, demokratikus-liberális elgondolás áll szemben. Utóbbi, a tengerparti kereskedő-tartományokra és azok sajátos nyelveire és kultúráira alapozva, a kínai diaszpóra és egy globális gazdaság felé orientálódik (Friedman 1995). A korai görög, szekuláris és republikánus nacionalizmus Athénban látta egy újjáteremtett Hellász fővárosát, és a legerősebben a nyugat-európai filohellenizmus által befolyásolt kereskedő-diaszpórában hódított. Az égei régió parasztságát, papságát és kiválóságait azonban az ortodox álom ragadta meg: Konstantinápoly visszafoglalása az Oszmán Birodalomtól és a Bizánci Birodalom újjáteremtése (Herzfeld 1982, 1. fej.).

Ám a versengő elképzelések nem pusztán regionális alapúak: olyan népszerűségek különböző örökségeit tükrözik, melyeket geopolitikai elhelyezkedésük továbbra is több irányból jövő, előreláthatatlan változásoknak tesz ki. A modern Oroszország Nyugat- és Közép-Európa, valamint Bizánc és az ázsiai sztyeppék kölcsönhatásában formálódott, és mind a szlavofilek, mind a nyugatosok elismerték a másik nézeteinek érvényességét. A nyugatos Alexander Herzen, akit - különösen az 1848-as kudarc után - aggasztott az európai eszmék nagybani importálása, azt állította, hogy a nyugatosok és a nép közötti távolság mindaddig megmarad, amíg eltekintenek a szlavofilek által felvetett kérdésektől (Neumann 1996, 170.). Hasonlóképpen Dosztojevszkij, Oroszország ortodox küldetésének és keleti sorsának hirdetője, rámutat a neo-szlavofil nézetek ambivalenciájára, és arra, ahogyan a nyugatiak állításait sajátjukként beépítik: "Európában ázsiaiak voltunk, míg Ázsiában túl európaiak vagyunk... Ázsiába uralkodóként megyünk" (Neumann 1996, 64.). E nézetek változó befolyással bírtak mind az állam, mind a művelt társadalmi rétegek körében, a néha álláspontot váltó csoportokat részben a nemzeti terület helyének és biztonságának tudata befolyásolta.

Melyek az ilyen megosztottságok következményei? Az egyik lehetőség nyilvánvalóan az erőszak és polgárháború, amint azt Kedourie hangsúlyozza (1960, 6. fej.). Milyen mértékben vezetnek az ilyen konfliktusok kulturális pluralizmus helyett kóros viszálykodáshoz, mely véglegesen meggyengíti a nemzeti közösséget? McDaniel szerint (1996) az orosz messianizmus és az állam által irányított modernizáció kultuszának kombinációja szolipszisztikus szélsőségességet termelt, amely megakadályozta, hogy Oroszország egy sajátos és életképes "modern" társadalommá váljon. Franciaország esetében elképzelhető, hogy az egységes és oszthatatlan köztársaság, és a régiókat támogató kleriko-legitimista reakció közötti szakadék mélysége vezetett a francia társadalom egyenetlen fejlődéséhez, egy hangsúlyos szerepű Párizssal és gyenge helyi önkormányzatokkal (l. Gilde 1994, 4. fej.). A kettő közötti torzalkodás gyengítette a német ellenséggel szembeni szolidaritást, különösképpen a második világháborúban.

Ám vajon e két társadalom extrémista konfliktusai a nacionalizmus vagy inkább régebbi társadalmi és politikai hagyományok számlájára írhatók-e? A társadalmi alternatívák kipróbálását megakadályozó orosz állami despotizmus hagyományai a társadalomtudományi gondolkodás utópisztikus vonulatát erősítették, és Franciaország idegen invázióknak való kitettsége egy túlcentralizált állam létrehozásához vezetett, amely vonakodik autonómiákat elismerni, különösképpen a Párizs túlzó követeléseivel hagyományosan szembeszegülő határvidékeket. A kulturális konfliktusok a nemzeti területek, történelmek, kulturális gyakorlatok és népségek feltérképezésének egymással versengő kísérleteihez vezetnek (Argyle 1976). E viták eredménye egy nemzeti identitás meghatározása, kidolgozása és internalizálódása. A mély megosztottság ellenére válságos időkben az egyének és csoportok mindkét tábor nézeteiből válogatnak, egyiktől a másik irányában mozdulnak ki, elismerve a nemzeti örökség pluralitását. Nézeteltéréseik tárgyivá gyakran válnak történelmi figurák és események, mint például Franciaországban Jeanne d'Arc. Ez feltételezi annak belátását a csoportok részéről, hogy ugyanannak a közös etnikai örökségnek a produktumai, ám ennek az örökségnek nincs *egyetlen* érvényes definíciója.

Időnként a társadalmak valóban etnikai polgárháborúkban vagy etnikai szakadásban bomlanak fel, ám talán ritkábban, mint gondolnánk. Az ír polgárháború (1922-23) egy olyan kontextusban tört ki, amelyben az 1916-os húsvéti forradalmi felkelés sikere megfosztotta hitelétől az alkotmányos politikát, amelyben az 1918-as fegyveres elitiek társadalmi ellenőrzés és felelősség nélküli függetlenségi gerillaháborúba kezdtek, és amelyben nem létezett egy intézményes nemzetállam. Ennek ellenére meg kell vizsgálnunk, mi akadályozza meg a kulturális konfliktusok társadalmi összeomlásba és polgárháborúba való torkollását, milyen hosszú távú következményekkel járnak, és milyen szerepet játszanak a közösségi szimbólumok az egység visszaállításában.

A nemzeti identitások változatossága

A nemzetet, mint homogén lojalitást feltételező tömeget, társadalmi osztályok és csoporttudatok fokozatos integrációja eredményét meghatározó modernista modellek (l. Hroch 1995) teleologikus előfeltevéseit egyre több kritika éri. A nemzet elemeire bontottabb megközelítését követelve a posztmodernek a rokonsági, vallási, osztály-, nemi és regionális identitások számos más formájának továbbélésére mutattak rá (Chatterjee 1993). Az iszlám fundamentalizmus mai újjáéledése a Közel-Keleten csakugyan azt sugallja, hogy a nemzetre ható folyamatok más csoporttudatok kihívásainak vannak kitéve, ily módon alakulásuk iránya megváltoztatható. Ugyanakkor (néhány kivétellel) elfogadhatatlan a nemzeteket Brubaker (1996) módján esetleges alakulatokként vagy végső, minden más kollektív lojalitás kudarca utáni csoporttudatként meghatározó nézet. Lehetséges, hogy a palesztin nemzet az Oszmán Birodalom összeomlásának, a palesztin terület fölötti brit uralomnak, valamint az egyre erőteljesebb cionista nyomásgyakorlásnak az esetleges és ideiglenes eredménye (Gershoni és Janowski 1997, Bevezető). Ám ugyanez nehezen állítható az írekről vagy lengyelekről, akik évszázadokig megőriztek egy sajátos identitást. Hastings szerint, amint egy népség létrehozza egy, a népi irodalmi nyelv írott változatát és egy sajátos írott kultúrát, elért egy bizonyos, a fennmaradáshoz szükséges küszöböt (Hastings 1997, 11.)

Ugyanakkor az is világos, hogy a nacionalizmus hordereje országonként eltérő, és az országokon belüli nacionalizmusok intenzitása is időben változik. Kevés kísérlet történt eddig ennek a változékonyságnak a kielégítő magyarázatára. Egy etnikai modell sikeresebben kombinálhatja a nemzeti lojalitások fennmaradásának és erejének magyarázatát azok társadalmi osztályok és intézmények szerinti változó fontosságával. Tanulságosak lehetnek e téren Frederik Barth (1969) és Michael Banton (1994) etnikai csoportokra vonatkozó antropológiai tanulmányai, amelyek rámutatnak arra, hogy ezek a szabályozni kívánt társadalmi területeknek változnak, ugyanakkor az etnikai identitások az egyénekre gyakorolt befolyásukat illetően is eltéréseket mutatnak. Ám ezeknek a tanulmányoknak is vannak bizonyos gyenge pontjaik.

Barth maga is korlátozottan alkalmazhatónak látja őket a nemzetek tanulmányozásában. Míg a premodern

társadalmak viszonylagos változatlansága lehetővé tette a különböző etnikai csoportok kölcsönös függőségben levő társadalmi csoportokká való specializálódását, a modern világ változékonysága ezt megakadályozza. A nemzeteknek, állítja, az élet minden területét szabályozni próbáló társadalmaknak kell lenniük. Tulajdonképpen a nemzetépítő államok hajlandósága a szuverenitás katonai szövetségeken keresztüli megvalósítására, a liberális internacionalisták nézeteinek a beismerten gazdasági nacionalistákkal (azaz protekcionistaikkal) szembeni felvállalására vagy a regionalizmus támogatására, az egész modern kor folyamán változó. Egyéni vonatkozásban egy kora huszadik századi kairói értelmiségi egyiptomi, pánarab és muzulmán lojalitások között ingadozhatott. Ez azonban nem jelent semmit a nemzeti identitások önmagában vett erejére nézve. Banton (1994) azt fejtegeti, hogy például egy nyíltan nemzetiről egy nemzetközi csoporttudatra való átváltás (mondjuk egy azonos nemzetiségű munkaadó ellen az idegen munkások védelmében való fellépés esetén) nem jelzésértékű a nemzeti lojalitásoknak való értéktulajdonításokra nézve. Inkább arra utalhat, milyen viszonyokat kell a nemzeti normáknak szabályozniuk. A nemzettel való identifikációnak a viselkedés látszólagos változásai ellenére állandónak kell maradnia.

Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy a vallási, regionális és osztályidentitások viszonya a nemzetihez ingadozásokat mutatott a liberális és kommunista forradalmi idôszakok, iszlám ébredések és tömeges migrációk utóbbi két évszázadában. Két probléma vetődik fel, melyeket nem szabad összemosnunk: miért hoznak stratégiai döntéseket a nemzeti csoportok a szabályozni kívánt szerepek kérdésében, és miért mutat ingadozásokat a nemzeti lojalitás vonzereje. A kettő közötti különbségtétel összetett lehet, ám az ilyen jelentős váltásokat általában nyílt igazolási kísérletek és viták kísérik. Okait strukturális tényezőkben kell keresnünk.

Egyesekre közülük már történt utalás. Egy természeti katasztrófa időlegesen alááshatja a szülőföldhöz való "ösi" kötődés tudatát, és külső vagy belső vallásos magábaforduláshoz vezethet. A tizenkilencedik század közepi, kétségbeeséshez és hisztérikus kivándorláshoz vezető éhínség sújtotta Írországbán maga a föld is átkozottnak tűnt, noha az éhínség későbbi, brit összeesküvésként való magyarázata újjáélesztette az ír nacionalizmust (Beckett 1996, 344.). A háború általában erősíti a nemzeti elkötelezettséget, noha a "jogtalan" háborúkra (különösen a népiirtással és háborús bűnökkel járókra) ez nem áll, különösen az olyan országokban, mint Németország, amelynek nemzeti identitása katonai győzelemben kovácsolódott. Elképzelhető, hogy a második világháború utáni Japánt és Németországot a szégyen pusztán a nemzeti energiáknak a politikai és katonai szférából a gazdaságba való átirányítására vezette. Ám Németországot kétségkívül egy tágabb "európai" identitás keresésére is sarkallta, noha a kérdést árnyaltabbá teszi az állampolgárság etnikai alapjai megreformálásának a közelmúltig való visszautasítása. A gazdasági összeomlások vagy traumatikus kudarcok a nemzetállam forradalmi (rasszista és kommunista) alternatíváinak kereséséhez vezettek. Napjainkban a gazdasági modernizáció kudarcának az arab államok fölötti izraeli győzelemmel befejeződő hatnapos háborúban megnyilvánuló összjátéka a szekuláris nacionalizmus elleni iszlamista újjászületési mozgalmat váltotta ki Közel-Keleten. A nemzeti identitások az etnikai érzésekkel összhangba kerülni próbáló vallási, faji és osztályidentitásokkal együtt éledtek újjá, ám a nemzet látszólagos kisajátítottságának mértéke a magukat kiszorítottak érző régiók vagy csoportok elidegenedéséhez vezethet.

Következtetések

Mit mondhatunk tehát a szuverén nemzetállam és az etnicitás jövőjéről általában? A nemzet eltűnését jövendölő posztmodern próféciák általában egy mitikus ellentétben alapulnak: a múltnak, mint a szuverén és egységes nemzetállamok idejének, és a jelennek, mint a példa nélküli globális kölcsönös függőségek korának ellentétén. Mindkét feltevés helyessége kétséges, és a történelmi rálátás hiányáról tanúskodik. Amint azt kifejtettem, a nemzetek (és nemzetállamok) autoritását a múltban is belső és külső tényezők árnyalták, míg a jelenben, regionális intézmények kialakulása ellenére, nem csökkennek a nemzetek törekvései a létfontosságúnak érzett területek fölötti szuverenitás kiharcolására. Törökország - európai és amerikai NATO szövetségesei nyomásának ellenállva - leverte a kurd felkelést; ugyanakkor a németek arra irányuló törekvése, hogy jó európaiak legyenek, nem csökkentette - az Európai Közösség vezetőinek aggodalmaskodása ellenére - az 1990-es újjáegyesítés iránti nemzeti akaratot.

Hasonlóképpen különböző szemléletű történészek cáfolták a globalizáció újszerűségét. Janet Abu-Lughod (1989) és W. H. McNeill (1990) bizonyítja, hogy a Római és Han birodalmak óta újra és újra kialakulnak gazdasági világrendek, míg Adshead (1993) a globális társadalom kialakulását nyolc intézmény és rendszer összefonódásával magyarázza (információk és mikrobák rendszere, vallási, pénzügyi stb. intézmények), melyek közül az első a tizenharmadik században alakul ki a Mongol Birodalommal. Vitathatóságuk ellenére ezek a nézetek rámutatnak, hogy a globalizációt magát, bárhogyan is határoznánk meg, *longue durée* folyamatnak és nacionalizmust megelőzőnek kell tekintenünk. Tulajdonképpen, feltéve hogy elfogadjuk Adshead értelmezését, nemcsak a nemzetek (Smith 1986), hanem a globalizáció etnikai gyökereiről kellene beszélnünk!

Ilyen messzire nem szükséges elmennünk. Amit állíthatunk az az, hogy nemzetek kezdeteiktől fogva transznacionális egységek és hálózatok szövevényében léteztek. A jövő lehetőségeinek meghatározására a nemzeti és transznacionális (birodalmi, vallási, szekuláris-ideológiai, piaci) intézmények változatos múltbeli interakciói módjának és okainak vizsgálatára van szükség. Amint Mann (1993) állítja, noha a pénzügyi kapitalizmus globálissá vált, a termelés nagy része nemzeti piacokhoz kötődik. A nemzetek és nemzetállamok funkciói változók lehetnek, ám mikor ezen funkcióik egy részét átengedik helyi vagy transznacionális ágenseknek, más funkcióik felerősödnek (Smith 1995). Az Egyesült Államok technika által lehetővé tett globális katonai erejét számos állam szívesen látja, Európában és Ázsiában egyaránt, mert az jelentős ellensúlyként szolgál az autonómiájukat közvetlenebbül fenyegető erős régióbeli szomszédokkal (pl. Oroszországgal vagy Kínával) szemben. Meglehet, hogy a műholdas technológia és más médiák fejlődése leépíti a nemzetállam kulturális kontrollját. Ez esetben azonban meg is erősíti az etnikai diaszpórák ellenálló képességét, amelyek egyre látványosabb nemzetközi szereplők (Sheffer 1996). Ez is jelzi, mennyire problematikusak a nemzetek mint politikai vagy kulturális egységek meghaladásának próféciai. Az itt felhozott érvek súlya ezzel szemben a nemzet mint a jövő bizonytalanságaival szembeni mozgósító tényező életképességének folyamatosságát bizonyítja.

Fordította: Vincze Hanna Orsolya

Irodalom

- Aberbach, M.-Aberbach, D.: *The Roman Jewish Wars and Hebrew Cultural Nationalism*. Macmillan, London, 2000.
- Abu-Lughod, J.: *Before European Hegemony*. Oxford University Press, Oxford, 1989.
- Adshad, C. M.: *Central Asia in World History*. Macmillan, London, 1993.
- Anderson, B.: *Imagined Communities*. Verso, London, 1983.
- Armstrong, J.: *Nations before Nationalism*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982.
- Argyle, W. J.: *Size and Scale as Factors in the Development of Nationalist Movements*. In *Nationalist Movements*. A. D. Smith (ed.), Macmillan, London, 1976.
- Banton, M.: *Modelling Ethnic and National Relations*. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 17, no. 1, 1994, pp. 1-29.
- Barth, F. (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries*. Little Brown and Co, Boston, 1969.
- Beckett, J. C.: *The Making of Modern Ireland, 1603-1923*. Faber, London, 1966.
- Billig, M.: *Banal Nationalism*. Sage, London, 1995.
- Breuilly, J.: *Nationalism and the State*. Manchester University Press, Manchester, 1982.
- Breuilly, J.: *Approaches to Nationalism*. In G. Balakrishnan (ed.) *Mapping the Nation*. Verso, London, 1996, pp. 146-174.
- Brubaker, R.: *Nationalism Reframed*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Calhoun, C.: *National Traditions: Created or Primordial?* In Oystein Sorensen (ed.) *Nastonal Identitet - Kunstproduct?* Norges Forskningsrad, Oslo, 1994, pp. 9-30.
- Chatterjee, P.: *The Nation and Its Fragments*. Princeton University Press, Princeton, 1993.
- Connor, W.: *When Is a nation?* *Ethnic and Racial Studies*, vol. 13, no. 1, 1990, pp. 92-103.
- Connor, W.: *The Nation and Its Myth*. In A. D. Smith (ed.) *Ethnicity and Nationalism*. E. J. Brill, Leiden, 1992, pp. 48-57.
- Friedman, E.: *National Identity and Democratic Prospects in Socialist China*. M. E. Sharpe, New York, 1995.

- Gellner, E.: *Thought and Change*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1964.
- Gellner, E.: *Nations and Nationalism*. Blackwell, Oxford, 1983.
- Gellner, E.: *Do Not Have Navels*. *Nations and Nationalism*, vol. 2, no. 3, 1996, pp. 366-370.
- Gildea, R.: *The Past in French History*. Yale University Press, Yale, 1994.
- Grosby, S.: *Territoriality: the Transcendental, Primordial Feature of Modern Societies*. *Nations and Nationalism*, vol. 1, no. 2, 1995, pp. 143-162.
- Hastings, A.: *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Herzfeld, M.: *Ours Once More: Folclore, Ideology and the Making of Modern Greece*. Texas University Press, Austin, 1982.
- Hobsbawm, E. J.: *Introduction Inventing Traditions*. In E. J. Hobsbawm.T. Ranger (eds.) *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- Hobsbawm, E. J.: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Hroch, M.: *The Social Preconditions of National Revivals in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- Hosking, G..Schöplin G.: *Myths and Nationhood*. Hurst and Co, London, 1997.
- Hutchinson, J.: *The Dynamics of Cultural Nationalism: the Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*. Allen and Unwin, London, 1987.
- Hutchinson, J.: *Modern Nationalism*. Fontana Press, London, 1994.
- Hutchinson, J.: *Re-interpreting Cultural Nationalism*. *Australian Journal of Politics and History*, vol. 45, no. 3, 1999, pp. 393-407.
- Jankowski, J..Gershoni, I. (eds.): *Rethinking Nationalism in the Arab Middle East*. Columbia University Press, New York, 1997.
- Juergensmeyer, M.: *The New Cold War?* University of California Press, Berkeley, 1993.
- Kedourie, E.: *Nationalism*. Hutchinson, London, 1960.
- Mann, M.: *The Sources of Social Power*. Vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.
- Mann, M.: *Nation-states in Europe and other Continents: Diversifying, Developing, not Dying*. In *Daedalus*, vol. 122, no. 3, 1993, pp. 115-140.
- McDaniel, T.: *The Agony of the Russian Idea*. Princeton, NJ, 1996.
- McNeill, W. H.: *Polyethnicity and National Unity in World History*. Toronto University Press, Toronto, 1986.
- McNeill, W. H.: *The Rise of the West after Twenty-five Years*. *Journal of World History*, vol. 1, no. 1, 1990, pp. 1-21.
- Nairn, T.: *The Break-up of Britain*. New Left Books, London, 1975.
- Neumann, I. B.: *Russia and the Idea of Europe*. Routledge, London, 1996.
- Pfaff, W.: *The Wrath of Nations*. Simon and Schuster, New York, 1993.
- Reynolds, S.: *Kingdoms and Communities in Western Europe 900.1300*. (revd. edn.) Oxford University Press, Oxford, 1997.

Sheffer, G. (ed.): *Diasporas in International Politics*. Croom Helm, London, 1986.

Smith, A. D.: *National Identity and Myths of Ethnic Descent*. Research in Social Movements, Conflict, Change, vol. 7, 1984, pp. 95-130.

Smith, A. D.: *The Ethnic Origins of Nations*. Blackwell, Oxford, 1986.

Smith, A. D.: *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity, Cambridge, 1995.

Smith, A. D. et al.: *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands*. Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Thaden, E.: *Conservative Nationalism in Nineteenth Century Russia*. University of Washington Press, Seattle, 1964.

Tilly, C. (ed.): *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press, Princeton, 1975.

Weber, E.: *Peasants into Frenchmen: the Modernization of Rural France (1870.1914)*. Stanford University Press, Stanford, 1976.

Yahil, L.: *National Pride and Defeat: a Comparison of Danish and German Nationalism*. In J. Reinharz.G. Mosse (eds.) *The Impact of Western Nationalism*. Sage, London, 1992.

* Ethnicity and Modern Nations. Ethnic and Racial Studies Volume, 23 Number, 4 July 2000, pp. 651-669

Jegyzet

Az eredetiben theocratic territories.

- Kántor Zoltán: A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése?
- Bakk Miklós: A menetközbeni paradigma
- Bauer Tamás: A státustörvény: kisebbségvédelem helyett "nemzetpolitika"
- Bíró Béla: Megkülönböztetett diszkrimináció?
- Bodó Barna: Eseménytörténet és szellemrajz
- Borbély Zsolt Attila: A státustörvény: magyar nemzetstratégiai alapvetés és nemzetpolitikai lakmuszpapír
- Brigid Fowler: Hozzászólás Kántor Zoltán vitaindító írásához
- Majtényi Balázs: A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény vitás jogi kérdései
- Németh Zsolt: A határokon átívelő nemzeti integráció jegyében
- Tabajdi Csaba: A kedvezménytörvény1 1989-ben kezdődött a kisebbségi rendszerváltozás folyamatában
- Tóth Judit: Sem nemzetpolitika, sem kisebbségvédelem
- Plugor Magor: A státustörvény vitája a Magyar Hírlapban
- 2001. évi LXII. Törvény a szomszédos államokban élő magyarokról
- A Velencei Bizottság jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról
- A Magyar Köztársaság Kormányának és Románia Kormányának egyetértési nyilatkozata
- John Hutchinson: Etnicitás és modern nemzetek
- Bárdi Nándor - Kovács Éva - Misovicz Tibor: Politikai attitűdök, nemzeti önképek az erdélyi magyarság körében (1997)
- Fráter Olivér: Kivándorlás és menekültügyi kérdés a székelyudvarhelyi református egyházközség számadatai tükrében (1908-1936)
- Kántor Zoltán: Az RMDSZ és a romániai magyar társadalom: alternatívák vagy kényszerpályák?
- Salat Levente: Javaslat a romániai magyar kisebbségi társadalom intézményes keretének megreformálására
- Veress Emőd: Észrevételek a törvényerejű kormányrendeletek romániai gyakorlatáról
- Alt Mónika - Boga Emese: Se vele, se nélküle
- Csata Zsombor: A politikai-adminisztratív elit változásai Csíkszeredában
- Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A kisebbségvédelem megvalósulása a nemzetközi szervezetekben (ENSZ, ET, EBESZ, KEK)
- A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1990

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék